

A vilárendszer kialakulása

Részlet egy középiskolásoknak szánt tankönyvből

VERESEGYHÁZI BÉLA

Az emberiség – történelme folyamán – bolygónk egyre több térségét fedezte fel s vette birtokába. Ezzel párhuzamosan a szellemi és az anyagi javak megteremtésében is gyorsuló fejlődés játszódott le. Történelmének folyamán ma van legközelebb ahhoz, hogy az egész Földön érzékelje és alakítsa létének feltételeit.

A globális kifejezés tehát az egész Földre, a glóbuszra kiterjedő folyamatokra vonatkozik. Kifejezi azt, hogy a fejlődés eme fokán, a 20. század végére elértünk egy olyan szakaszba, amelyben a gazdasági-társadalmi-politikai cselekvések kilépnek a helyi keretből és a bolygó egészét érintik. A történelem tanulmányozása bemutatja azokat a folyamatokat, emberi cselekedeteket, amelyek fokozatosan közelítettek egymáshoz az eredetileg külön történelmet élő népeket, kontinenseket. Amikor a döntő lépés megtörtént, s az európai kalandorok sorra fedezték fel az új földeket, egy új világ tárult föl előttük. Létrejötték az első vilárendszer – melyek fejlődése egy organizmus fejlődéséhez hasonlít (tehát élettartammal, eltérő virulenciával rendelkeznek).

A vilárendszer – Immanuel Wallerstein szerint – „olyan társadalmi rendszer, amely határokkal, struktúrákkal, részcsoportokkal, legitimációs szabályokkal és koherenciával bír”.

A vilárendszer – nagy területre, sok népre, csoportra kiterjedő rendszerek – vagy birodalmakként jöttek létre és funkcionáltak, vagy olyan rendszerként, amelyben nemcsak az egységes politikai akarat volt az összetartó erő.

Feladat: Keressen példát mind a birodalom típusú vilárendszerre, mind a más típusú vilárendszerre!

Ezek a vilárendszer „életfolyamataik” során mind nagyobb területre igyekeztek befolyásukat kiterjeszteni. A 20. századra véres konfliktusokba torkollott ez a vetélkedés, melynek során újabb és újabb szövetségek, gazdasági-politikai tömörülések jöttek létre.

A gazdasági fejlődés globálissá válása a politikai és a társadalmi változásokat is maga után vonta, olyan területekre is kiterjesztette, amelyek korábban kívül estek a fő vonaltól. A gazdasági-politikai és társadalmi fejlődésben élen járó országok, birodalmak, területek fokozatosan kiemelkedve a többiek közül centrumországokká váltak. Velük szemben a fejlődésben lemaradt, megrekedt vagy abban éppen elinduló területek perifériákká, semiperifériákká váltak.

A centrum országai és népei előnyük megőrzésére, a perifériák pedig hátrányuk lefaragására törekedtek. A két típus között lehetséges ugyan az átjárás, de – főként a centrum felé törekvés – igen nehéz és súlyos áldozatokat kíván.

Feladat: Keressen példát az újkori történelemben arra, hogy egyes országok felzárkóztak, mások pedig a centrumból a perifériára kerültek.

A technikai-tudományos fejlődés gyors terjedése elsöpörte a szellemi határokat. Ma

minden állam hozzájuthat a vezető országok titkaihoz s profitálhat belőlük. Ehhez természetesen sok pénzre, fejlett társadalomra van szükség.

Ez a tankönyv a világregszerek kialakulásáról, a természeti és társadalmi folyamatok globalizációjáról, az egész Föld egységessé válásáról, annak hasznáról és veszélyeiről szól.

A világ egységesülésének történeti folyamata

Az emberi történelem nagyobb része kontinensekre, vagy még kisebb egységekre széttagolt történelem – legalábbis oktatásunkban és a történetírásban. Ha ezen a nagy eseményfolyamon végigtekintünk, azt tapasztaljuk, hogy bizonyos mértékig igaza van tankönyveinknek, hiszen mintegy 500 évvel ezelőttig a kontinensek történelme csak kicsiny folyosókon keresztül érintkezett egymással. A római világ, a kínai birodalmi világ, vagy India, netán a közép- és dél-amerikai világ elszigetelődve élt, s csak néhány bátor ember tartotta közöttük a kapcsolatot. Az egymástól távol lévő civilizációk közeledését számos akadály nehezítette. A földrajzi nehézségek (hajózási útvonalak, hegyek, sivatagok), a technikai problémák (közlekedési eszközök), a más kultúrától való idegenkedés, az elszigetelődés politikája mind ezek közé tartozott.

Feladat: Mérje fel és vesse össze a nagyobb civilizációk közötti érintkezési lehetőségeket és azok akadályait a római világ idején, a középkor virágzó időszakában és a nagy földrajzi felfedezések előestéjén! Szerkesszen belőle táblázatot!

A civilizációs érintkezés lehetősége és tényei azonban mindvégig fennálltak. Az alábbi táblázat a legismertebb utazók útvonalait és utazásuk időpontját tartalmazza.

1. Táblázat

A civilizációk közötti kapcsolatok 1492-ig

utazó neve	útvonalának főbb állomásai	időpontja
Csang Csien	Kína—Tien-san, Fergánai-medence	i.e. 138-126
Kan Jing	Kína—Délnyugat-Ázsia	i.sz. 97
Szkyllax (perzsa) Indus—Arab-tenger,	Szuezi-öböl	i.e. 510-508
Föníciaiak	Földközi-tenger—Atlanti-óceán	i.e. 7-8.sz.
II. Nekó	Afrika megkerülése	i.e. 600 körül
Hanno	Északnyugat-Afrika	i.e. 6.sz. vége
Pytheasz	Héraklész oszlopai—Brit szigetek	i.e. 4.sz.vége, 325-320
Alexandrosz	Makedónia—Kis-Ázsia—India, Egyiptom	i.e. 336-323
Rómaiak	Nílus vízvidéke	i.sz. 1. sz.
Ingolf és Leif	Izland	871
Vörös Erik	Grönland	982-985
Szerencsés Leif	Vinland (Észak-Amerika)	1000 körül
Ibn Ruszta	Elő-Ázsia és Kelet-Európa	1000 körül
Maszudi	Közel- és Közép-Kelet, Kelet-Európa, Kelet-Afrika	10.sz.első fele
Idrizi	Afrika és Közép-Ázsia	12.sz.
Ibn Battuta	Afrika, Arábia, Közép-Ázsia, India, Távols-Kelet	1325-1354 között
Rubruk	Fekete-tenger—Aral-tó—Mongol birodalom	1250-es évek
Piano de Carpini	Itália—Karakorum	1245-47
Marco Polo	Itália—Kína (szárazföldön és hajón)	1271-95
Bartolomëu Diaz	Afrika déli csúcsa	1481

Ezek a többé-kevésbé datálható expedíciók, de mellettük ma már egyre több közvetett dokumentum van az afrikaiak (egyiptomiak és a négerek) amerikai expedícióiról vagy a dél-amerikai szárazföld lakóinak csendes-óceáni tutajozásairól.

Feladat: Gyűjtsön össze legalább három könyvcímet, mely a főlisortolt expedíciókkal foglalkozik!

Az 1492 előtti utazások nem hozták meg az áttörést. *Kolumbusz* hajóútjától kezdve azonban megváltoztak a korábbi érintkezési formák. Az európai hódítók – bárhol, bármelyik kontinensen jártak is – erőszakosan léptek fel. A megváltozott magatartás mögött sokféle ok rejtőzött. A legfontosabb Európa újfajta szerepe a világtörténelemben. Amíg Kína éppen ebben az időszakban fordult befelé, az oszmán birodalom szárazföldön hódított (belső konzervativizmusát azonban nem tudta megszüntetni), addig Európa véglegesen előrehaladt. A politikailag megosztott kontinens – ahol a megsokszorozódó hadseregek, kifejlődő haditechnika, születő és erősödő abszolutista államok, egyre fejlettebb kereskedelem és ipar, végső soron gazdasági-műszaki dinamizmus vált jellemzővé – éppen ebben a versenyben vált a világ központjává (centrumává). Ezen belül az atlanti part és környéke játszotta a vezető szerepet.

1492 ma a világ kiterjesztését, a felfedezéseket és az azokat követő gyarmatosításokat jelenti, valamint a világ megismerésén alapuló egységesülés kezdetét. A 16. század gazdasági, ideológiai, politikai és katonai változásai az európai polgárság és az európai hódítás diadalát jelentették. Az európai államok között azonban éles harc folyt a hatalomért, a vezető szerep elnyeréséért. E harc katonai állomásai a következők:

2. Táblázat

A legfontosabb európai háborúk a 16-18. században

időpont	háborúk megnevezése	ellenfelek neve
1525	Paviai csata	francia I. Ferenc—spanyol, osztrák (V. Károly)
1546-1547	A schmalkaldeni háború	V. Károly—lutheránusok
1558-1583	Livóniai háború	Orosz (Rettegett Iván)—német lovagrend
1562-1598	Vallásháborúk Franciaországban	Katolikusok—hugenották
1566-1609	Németalföldi szabadságharc	Spanyol II. Fülöp—németalföldiek
1571	Lepantói tengeri csata	Keresztények—oszmánok
1588	Az Armada pusztulása	Angol—spanyol
1593-1606	Tizenöt éves háború	Habsburgok—törökök
1618-1648	Harmincéves háború	Európai háború
1642-1649	Angol polgárháború	Parlament—király
1683-1699	Magyarországi felszabadító háború	Szent Liga, Habsburgok—törökök
1700-1721	Északi háború	Svédek ellen az oroszok, dánok, lengyelek, szászok
1701-1714	Spanyol örökösödési háború	Francia—osztrák, spanyol, Habsburg
1716-1718	Osztrák—török háború	
1740-1748	Osztrák örökösödési háború	Porosz—Habsburg
1756-1763	Hétéves háború	Osztrák—francia—szász szövetség a poroszok ellen
1756-1763	Angol—francia gyarmati háború	
1776-1783	Angol—amerikai harcok	

Ezek a háborúk a 16-18. századi európai világ hatalmi vetélkedését mutatják. Még azok az összecsapások is a hegemoniáért való küzdelmet szolgálták, amelyek egy-egy idegen hatalom alóli felszabadítást célozták meg.

E korszak másik alapvető változása az erős állam kialakítása. Ez a folyamat az állam szerepének újfajta felfogását követelte meg. Az állam vezetése egyre nagyobb létszámú szakapparátusokat hozott létre (diplomáciai, adószedő, katonai, belbiztonsági stb.). Feladatuk a gazdasági, katonai, pénzügyi alapok megteremtése volt. Bár ezek a konstrukciók sok hibával működtek, mégis előrelépést jelentettek a középkori államhoz és apparátusához képest. A megerősödött állam másként kezelte alattvalóit is. Az állam jólétével párhuzamosan polgárainak jóléte is fontossá vált.

A 16-18. század a világ egységesülésének első komolyabb lépcsője volt. Kialakított

ták ugyanis azokat a technikákat (hadi, diplomáciai, gazdasági), melyek a későbbi időszakokban elősegítették a szövetségi rendszerek létrejöttét. Az időközben kibontakozó ipari-tudományos fejlődés azonban még nem ért el olyan szintet, amely lehetővé tette volna a gyorsabb rendszerré válást. Gazdasági-tudományos és kulturális téren azonban már érlelődtek a feltételek.

Feladat: Keressen olyan technikai és tudományos eredményeket a korszakból, amelyek a későbbiekben fontos építőköveivé váltak a globalizációnak!

A 16-18. század harcainak és eredményeinek lezárása a nagy francia forradalom és a napóleoni háborúk időszaka volt. Európa leggazdagabb országának változásai Napóleon nélkül is hatottak a kontinens államaira. A császár azonban – fegyveres erőszakkal – tovább terjesztette egyrészt a polgárok forradalmi követeléseit, másrészt az ezzel járó liberális gondolkodásmódot az élet minden területén. A francia polgárság ekkor kísérelte meg – egy nagy birodalom kereteibe ágyazva – az egységes Európa létrehozását. Ennek a szándéknak azonban az akkori feltételek mellett nem lehetett megfelelni. A 18. században kialakult status quót féltékenyen őrizték – különösen Anglia, amely ekkor már kialakította kontinentális egyensúlypolitikáját. Az állandóan újraszerveződő koalíciók felőrölték a kitörni vágyó Franciaország erejét, s hosszú harc után visszaterelték az európai karámba.

Eközben a világ másik pontján, Amerikában létrejött és erősödött az az államszövetség (az USA), amely már akkor is a politikai és a gazdasági hatalom megosztásának kezdetét jelentette. Az európai konvencióktól és a területszűkétől nem szenvedő ország történelmi mértékkel mérve hihetetlenül gyorsan került a világ élvonalába. 1814-15-ben Bécsben egy szokatlanul széles körű és látszólag egységes szövetségi rendszer alapjait teremtették meg, a Szent Szövetséget. Ennek a laza összefogásnak a célja az európai „rend” védelme volt. Rendszeres összejöveteleiken (Troppau, Laibach, Verona) ugyan mindent megtettek ennek érdekében, de az európai polgárosodás és a nemzetté válás erősebbnek bizonyult az uralkodók érdekeinél. A 19. század gazdasági és tudományos-kulturális folyamatai amúgy sem kedveztek törekvéseiknek. Az ipari forradalom fejlődési sebessége egyre nőtt. A különböző iparágak egymásra hatva indukálták egymás fejlődését. Jól alátámasztotta a kezdeti sikereket a természettudományok termékenysége. Az ipari forradalom minőségi ugrása a közlekedés gyors fejlődésével fémjelezhető. Ezzel tárult ki véglegesen és valóságosan a világ.

3. táblázat
A világ vasúthálózatának megoszlása a kontinensek között (%)

Földrész	1840	1860	1880	1900	1920
Európa	46,7	47,7	42,7	34,3	30,3
Észak-Amerika	51,5	49,5	45,2	45,4	043,3
Latin-Amerika	1,8	0,8	3,2	7,4	9,3
Ázsia	-	1,3	5,0	7,5	9,2
Afrika	-	0,4	1,8	2,2	4,0
Ausztrália	-	0,3	2,1	3,2	3,9
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

4. táblázat (1)
A hajózás fejlődése

Év	Gőz- és motorhajók kapacitása ezer t-ban	Vitorlások kapacitása ezer t-ban	A gőzhajók kapacitása a vitorlások %-ában
1840	368	9012	4,1
1860	1710	14890	11,5
1880	5880	14400	40,8
1900	13857	6674	207,6
1914	28254	3686	766,5

A közlekedés gyors fejlődésével arányosan növekedett a kereskedelem is. A kereskedelem mozgatói az angol és az amerikai ipar igényei és produktumai voltak a kezdeti időkben. Később a kevésbé fejlett országok is bekapcsolódtak termékeikkel.

5. Táblázat
Európai export

Év	GNP %
1830	4,0
1860	9,4
1890	12,6
1913	14,0

(Berend T. Iván - Ránki György után)

Az ipar, a közlekedés és a kereskedelem robbanásszerűen gyors fejlődése nemcsak a világgazdasági kapcsolatok bővülését eredményezte, hanem a világpolitikai összefonódások szinte felismerhetetlenné válását is.

A világgazdasági kapcsolatokban az áruszállítások mennyisége 1780 és 1913 között több mint ötvenszeresére nőtt, a tőke kivitel összege pedig az alábbiak szerint alakult:

6. Táblázat
A tőke kivitel összege

Év	millió dollár	1870-100
1825	900	015
1840	1200	020
1850	2000	033
1870	6000	100
1900	24000	400
1913	46000	767

(Berend T. Iván - Ránki György után)

A tőke kivitel 26%-a Európában, 24%-a Észak-Amerikában, 20%-a Latin-Amerikában, 16%-a Ázsiában, 9%-a Afrikában és 5%-a Óceániában helyeződött el.

A nyersanyagok és a késztermékek, a dollármilliárdok mellett útrakelt az ember, a munkaerő is. A 16-18. század döntően kényszerű vándorlásai, emberkereskedelme után a 19. században mintegy 50 millió ember hagyta el szülőföldjét, hogy más országokban és földrészekben keressen boldogulást.

7. Táblázat
Az európai kivándorlás adatai a 19. században

Év	millió fő	a kivándorlók nemzetisége százalékosan az egészből
1800-1850	3,4	brit (75), német (17)
1851-1880	8,1	brit és német (82), skandinávok (6) spanyolok és portugálok (4), olasz (2,5)
1881-1914	32,1	olasz (24), spanyol és portugál (13) Osztrák-Magyar Monarchia (13), orosz (9), skandináv (6)

(Berend T. Iván-Ránki György után)

Feladat: Magyarázza meg a táblázat adatai alapján, mi az oka a földrajzi régiók szerinti változásoknak!

A vándorlás iránya elsősorban a dinamikusan fejlődő Egyesült Államok voltak (22 millió fő körül), de igen sokan választották Kanadát, Latin-Amerikát (különösen Argentínát), Ausztráliát s kevesebben Afrikát (elsősorban a brit területeket).

A gazdaság egységesülését fejezték ki azok a törekvések is, melyek alapján a nemzetközi gazdasági kapcsolatok is rohamosan intézményesültek. 1865-től, amikor a Nemzetközi Táviró Unió létrejött az első világháborúig mintegy 200 nemzetközi szervezet alakult meg a gazdaság világában.

A gazdasági kapcsolatok erősödése, a tudomány és a gazdaság addig elképzelhetetlen ütemű fejlődése lassan magával vonta a politikai szervezetek, szövetségek kialakítását is. A szent-szövetségi rendszer 1848-as látványos bukása után az addigi hatalmak egymással is összeecsaptak (krími háború), majd a régi rendszer egyik legkonzervatívabb tagja a Habsburg Birodalom került szembe először az olasz, majd a német egységesülési törekvésekkel. Miután nem tudta a régi módszerekkel kezelni a kérdést, elvesztette azokat a területeket s a felettük gyakorolt befolyását is. 1870-ben szembekerült az európai rendszer stabilitását védő Franciaországgal. A sedani csata új korszakot hozott a világ alakulásában. Kialakult és konzerválódott a francia-német ellentét, mely csomópontjává vált az I. világháborúig tartó korszak hatalmi szervezkedéseinek. A másik újdonság az Európán kívüli világ felosztása, az érdekszférák kialakítása a Földön. Az 1880-as évekre gyakorlatilag ismertté vált bolygónk a felfedező ember előtt.

Feladat: Lexikonok segítségével gyűjtse ki a 19. század második felének felfedezéseit és felfedezőit. Ábrázolja az adatokat a térképen. Melyek a legfontosabb felfedezések?

A felfedezőket követő gyarmatosítók a gazdag európai és amerikai hatalmak érdekszférájába vonták e területeket. Rövidesen kialakultak a nagyobb övezetek, melyekbe egy-egy kisebb hatalom is beékelődött.

Az európai szövetségi rendszerek kialakulása és annak mozgása határozta meg mindkét folyamat irányát.

8. Táblázat

Az európai szövetségi szerződések 1870-1918 között

Év	A szövetség neve	A szövetség tagjai
1872	Három császár szövetsége	Oroszország, Németország, Monarchia
1879	Kettős szövetség	Németország, Monarchia
1882	Hármas szövetség	Németország, Monarchia, Olaszország
1887	Viszontbiztosítási szerződés	Németország, Oroszország
1887	Keleti hármasszövetség	Monarchia, Olaszország, Anglia
1891	Francia-orosz szövetség	Franciaország, Oroszország
1904	Entente cordiale	Franciaország, Anglia
1907	Angol-orosz szerződés	Anglia, Oroszország
1912	Angol-francia flottaegyezmény	Anglia, Franciaország
1914	Londoni szerződés	Anglia, Franciaország, Oroszország
1915	Olaszország az antant mellé áll	

Az európai szövetségi rendszereket többféle érdek alakította ki. Ezek az európai egyensúly megtartásától a gyarmati viszonyokon át a nemzetiségi hovatartozásig széles skálán mozogtak. Az I. világháború e politizálás fegyveres folytatása volt, amelybe az USA és a távol-keleti hatalmak is bekapcsolódtak.

Ebben az időszakban, s magában a háborúban az egységesülés a tömegek mozgatóerőjében és elpusztításának lehetőségeiben, a viszonylag gyorsan manőverező, ezért távolra is elérő hadseregekben fejeződött ki.

Az első világháborút lezáró ún. versaillesi-washingtoni békerendszer a berlini kongresszus óta a legnagyobb és legátfogóbb kísérlet volt regionális és globális problémák rendezésére.

A kiindulási alap azonban nem a felvetődött kérdések igazságos, valóban békés rendezése volt, hanem az erőn alapuló, a veszteseket megalázó újfajta rend bevezetése.

A Versailles-i békeszerződések

1919. június 28.

Németországgal. Elzász és Lotaringia visszaadása Franciaországnak; Danzig (Gdansk) önálló területként való kezelése; a Memel (Nyeman)-vidék szövetséges ellenőrzése; Schleswig egy részének átengedése Dániához; Eupen és Malmédy Belgiumé; Felső-Szilézia Lengyelországé. A Saar-vidék francia közigazgatás alá kerül (15 év múlva népszavazás); a Rajna bal partjának szövetséges ellenőrzése. Németország elveszti gyarmatait.

1919. szeptember 10.

Saint-germaini béke Ausztriával. Dél-Tirol a Brenner-hágóig, Görz és Isztria Olaszországé lesz, Karintiából Jugoszlávia részesül. Klagenfurtban népszavazás dönti el a hovatartozást. Burgenlandot Ausztria kapja.

1920. június 4.

Trianoni béke Magyarországgal. Szlovákia Csehszlovákia, Burgenland Ausztria része. Horvátország, Szlavónia, Bácska és Bánát egy része Jugoszláviáé, Erdélyt, a Partiumot és Bánát másik részét Románia kapja.

1920. augusztus 10.

Törökországgal a Sèvres-i béke. Konstantinápoly és környéke kivételével Törökország elveszti európai területeit, Dódekanészoszt és Rodoszt Olaszországhoz csatolják.

Feladat: Középkolai atlaszán kövesse figyelemmel a felsoroltakat! Hol voltak Németországnak gyarmatai?

A Versailles-i konferencia 1919. április 29-i keltezéssel elfogadta a Népszövetség alapokmányát. A Népszövetség olyan nemzetközi szervezet volt, melynek feladata a béke megőrzése. Ennek érdekében – igen korlátozott eszközökkel – gazdasági és katonai intézkedéseket is foganatosíthatott. A győztes országok alakították meg ezt a szervezetet, de egyéni jelentkezés alapján, mérlegeléssel a vesztesek is bekerülhettek. A Népszövetség delegációi alkották a Közgyűlést, amely évente ülésezett. A Népszövetség Tanácsa a nagyhatalmak állandó képviselőiből és a választott delegátusokból állt. Az USA – híven a felerősödött izolacionalista törekvésekhez – nem lépett be a szövetségbe, míg Németország 1926-33 között, Japán 1919-33 között volt a tagja. A Szovjetunió 1934-ben lett a Népszövetség tagja.

A Népszövetség időszakának legfontosabb eseményei

1919. április 29. A Népszövetség megalakulása.

1920. november-december A Népszövetség első közgyűlése.

1922. szeptember 18. Magyarországot felveszik a Népszövetségbe.

1923. augusztus-szeptember A korfui (olasz-görög) incidens megoldása.

1924. október 2. A genfi protokoll elfogadása a nemzetközi viták békés rendezéséről.

1925. október Locarnói konferencia.

1931. október A japán-kínai konfliktus megoldási kísérlete.

1933. június-július Gazdasági konferencia Londonban.

1935. október Embargó Olaszország ellen Etiópia megtámadása miatt.

1939. április 11. Magyarország kilép a Népszövetségből.

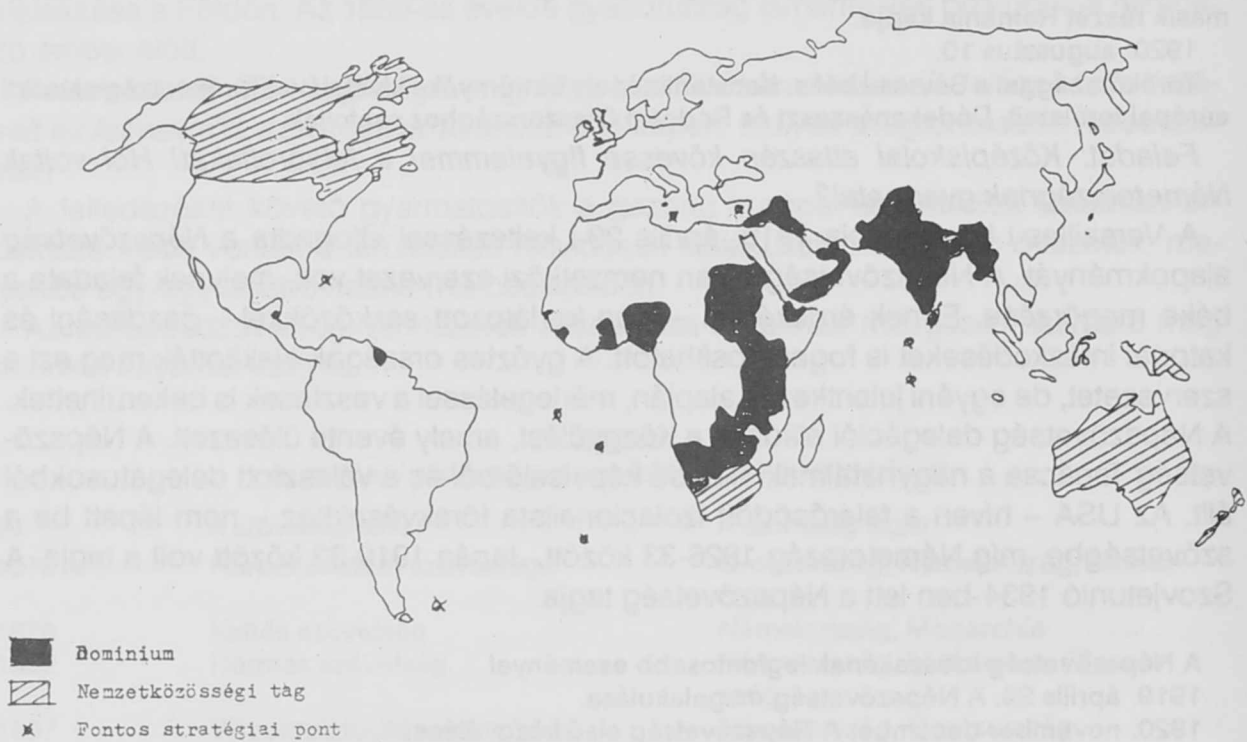
A népek szövetségének korai tervén kívül – amely kétségkívül sikertelen kísérlet volt – más jelek is mutattak arra, hogy a világban tovább folyik az összefogásra való törekvés.

Egyik fontos állomása a Brit nemzetközösség létrehozása volt. 1931 decemberében elfogadták az ún. Westminsteri Statútumot. Ez a brit birodalmat – mely kétségkívül a legnagyobb az akkori világon – formailag egyenlő jogú államok szövetségévé alakította át, megszüntetve Anglia előjogait. A Brit Nemzetközösség ugyan a gyakorlatban nem így funkcionált, de mindenképpen előrelépést jelentett politikai és gazdasági téren.

A két világháború közötti időszak másik fontos – a világrendszerek kialakulása felé

mutató jelensége – a jobb- illetve a baloldali diktatúrák megjelenése és fokozódó jelenléte a nemzetközi életben. A Szovjetunió megalakulása a világ területének egyharmadát érintette. Bár ezt a birodalmat erőszakos eszközökkel teremtették meg (pl. a balti köztársaságok), s óriási gazdasági, nemzetiségi problémái voltak, léte mégis meghatározta a világ katonai, politikai fejlődését. Ugyanez vonatkozik Németországra is, ahol Hitler 1933. január 30-i hatalomra kerülése a fasiszta diktatúra kezdetét jelentette.

A két világháború között a Föld egészét meghatározó országok több erővonal mentén gyülekeztek. A hagyományos polgári demokráciák többé-kevésbé önálló politikát folytattak, s ehhez szereztek híveket (pl. a Kisantant országok). Az USA az egész időszakban izolációs irányt követett, kevés befolyása volt az európai politikai életre. A Németország köré gyűlő országokban szigorúbb-enyhébb diktatúrák jöttek létre, faji, nemzetiségi alapon korlátozva az emberi jogokat.

A brit világbirodalom 1931 után

A Szovjetunió különálló egység volt, minimális kitörési lehetőséggel a gazdasági-politikai magányból. Az Európán kívüli világ sajátos képet mutatott azért, mert ekkor indultak meg benne azok a belső mozgásfolyamatok, amelyek az önálló állami létet, az alapvető szabadságjogokat, a területükhöz való jogukat tűzték ki célul.

Feladat: Történelemlétkönyve alapján vázolja fel ennek a folyamatnak legfontosabb állomásait. Mely államokban, területeken indult meg leghamarabb, miért?

A világ politikai folyamatai a két világháború között változatosabb formákat öltöttek és számos formában artikulálódtak. A szövetségek és a megegyezések rendezettebbé váltak, ugyanakkor több sajátos magatartásformát is megfigyelhetünk.

A gazdasági élet világháború utáni fejlődését az 1929-33-as világválság szakította meg, mégpedig igen durván. A válság élesen rámutatott az egymagukban fejlődő államok és a nemzetközivé váló piac terén ható törvényszerűségek közötti anomáliák-

ra. Az ellenőrizetlen belső és külső piac, a kontroll nélküli termelés, a fogyasztás fehér foltjai mind lelepleződtek a világválságban. A gazdaságpolitikusok egyik felismerése a piac ellenőrzésének, felügyeletének követelménye, másik az állam szerepének növelése. Ezek magukkal vonták a nemzetközivé vált piac nemzetközi ellenőrzésének igényét, valamint a gazdaság területén való összefogás sürgetését.

A világválságból kilábaló nagyhatalmak azonban már politikai-katonai terveikkel voltak elfoglalva. A gazdasági szerkezet némely országban szinte teljesen eltorzult. Japán, a Szovjetunió, Németország nemzeti jövedelmének több mint 20%-át fordította védelmi kiadásra. A nagyhatalmak óriási fegyverarzenált hoztak létre néhány év alatt.

9. Táblázat

A nagyhatalmak háborús potenciálja 1937-ben

Ország	%
USA	41,7
Németország	14,4
Szovjetunió	14,0
Nagy-Britannia	10,2
Franciaország	4,2
Japán	3,5
Olaszország	2,5
(a hét ország együtt)	90,5

(Paul Kennedy után)

Ez a politikai-gazdasági és társadalmi feszültség a második világháborúban robbant. A hitleri Németország gyors sikereinek tetőpontján egy olyan új világrendről álmódzott, melyben az egységes Föld a fasiszta nagyhatalom és szövetségeseinek uralma alatt szolgálja a náci világrendet. Ez azonban a Szovjetunió, Anglia és USA összefogásának köszönhetően az utópiák birodalmában maradt.

A fasisztaellenes nagyhatalmak átmeneti összefogása felcsillantotta a hosszútávú összefogás reményét. A teheráni konferencia biztató jelei után a jaltai összejövetelel már korántsem volt teljes az egyetértés. A potsdami konferencia pedig az elkülönülés kezdete volt.

JEGYZET

- (1) Mindkét táblázatot ld. *Berend T. Iván-Ránki György: Európa gazdasága a 19. században.* Gondolat, Budapest, 1987.